

Ա. ԲԵՐԳԵՐ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ

ՄԱԿԵԴՈՆԱՅԻ

ՍՐԱՍՏՈՒՄՆԵՐԻ ԿՈՐԱԿԱԿՈՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԳՈՒԹՅՈՒՆ
Յ Ե Ր Ի Վ Ա Ն

1937

9(38)
P-55

9(38)

Ա. ԲԵՐԳԵՐ

(Բայ)

355.48 [Մակերգույն]

Ա Լ Ե Ք Ս Ա Ն Դ Ր Մ Ա Կ Ե Դ Ո Ն Ա Ց Ի

(Ոժտանդակ նյութեր հեռակալադրներին)

~~11~~

A
67379

—

ԱՅՈՒԳԼՍԻ Է
1952 թ.

Խմբագիր Ա. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Թարգմ. ՆԻԿ. ՏԵՐ-ՄԱՆՂԵԼՅԱՆ

Սրբադրել է ԳԱՐ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Հանձնված է արտադրության 1 ապրիլի 1937 թ.

Ստորագրված է ապելու 5 ապրիլի 1937 թ.

19368

Ուղղուցիչների փորակավորման ինստիտուտի տպարան,
Յերեան, Մարջախ փողոց 17

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՄԱԿԵՂՈՆԱՅԻ

1.

Ալեքսանդր Մակեդոնացու պատկերը, վորպես պատմական մեծ անձնավորութեան պատկեր, խորապես մեխվել է յերկրիս շատ և շատ ժողովուրդներէ հիշողութեան մեջ: Մակեդոնական հռչակավոր զորավարը բազմաթիւ անգամ պատկերացված է պատմական և գեղարվեստական գրականութեան մեջ. նրա մասին յեղած պատմութեանը բավականաչափ տեղ են գրավել և այժմ ել շարունակում են գրավել Յեվրոպայի, Ասիայի և Նույնիսկ Աֆրիկայի ժողովրդական մասսաների ստեղծագործութեան մեջ:

Վերն է Ալեքսանդր Մակեդոնացու, վորպես պատմական գործչի և զորավարի, այդ անագին ժողովրդականութեան պատճառը, մի ժողովրդականութիւն, վոր շարունակվում է յերկու հազարամյակ:

Այդ պատճառը նշել է դեռևս Մարքը, ասելով. «Հունաստանի ներքին բարձրագույն ծաղկումը կապված է Պերիկլեսի դարաշրջանի հետ, իսկ արտաքին բարձրագույն ծաղկումը՝ Ալեքսանդրի դարաշրջանի հետ»:

Գերմանացի բուրժուական խոշոր պատմաբան, «ուժեղ անձնավորութեան» գաղափարախոս Դրոյզենը չափազանց իդեալականացնում է Ալեքսանդր Մակեդոնացուն և նրա գործունեութիւնը, այդ գործունեութիւնը համարելով նոր դարաշրջանի «հելլենականութեան» յերևան դայու պատճառ:

Մեր խնդիրն այն է, վոր հասկանանք Ալեքսանդր Մակեդոնացու անձնավորութիւնն ու գործունեութիւնը Հունաստանի և Առաջավոր Արևելքի յերկրների սոցիալական-տնտեսական հարաբերութիւնների մեջ տեղի ունեցած այն փոփոխութիւնների կապակցութեամբ, վորոնք ել պայմանավորել են նոր դարաշրջանի յերևան գալը հին աշխարհի պատմական զարգացման մեջ:

Հին Մակեդոնիան մի լեռնոտ յերկիր և, վոր հյուսիս-արև-
մուտքից հարում և Եգեյան ծովին,— Թերմոյան ծովածոցին, ինչ-
պես կոչվում եր նա հնում,— և սահմանակից և հարավ արևմուտ-
քից Թեսալիային, իսկ հյուսիս-արևելքից՝ Թրակիական-իլլիրիա-
կան ցեղերին: Մակեդոնիայի լեռներն ու հովիտները լիակատար
հնարավորութուն եյին տալիս բնակչությանը (վորն ազգակից
եր հույներին) լայնորեն պարապելու անտանապահությամբ և
հողագործությամբ: Այն ժամանակ (մեր թվականից հինգ դար
առաջ) Մակեդոնիայի բնակիչները գեռևս պահպանել էյին կյան-
քի հին, նահապետական կենսաձևը, վոր շատ կողմերով հիշեց-
նում եր Հոմերոսի ժամանակները: Առևտուրը, քաղաքային կյան-
քը և սարկատիքությունը Մակեդոնիայում շատ թույլ էյին զար-
գացած: Այդ պատճառով ել նա մնացած Հունաստանի համեմա-
տությամբ հանդիսանում եր հետամնաց յերկիր:

Մակեդոնական ցեղերի խումբը խոշոր և այն դարաշրջանի
համար ուժեղ պետութուն դարձնելու պայքարը, վոր սկսվել եր
մեր թվականից հինգ դար առաջ, վերջացել եր Ալեքսանդրի հոր՝
Փիլիպպոս 2-ի ժամանակ: Փիլիպպոս 2-ը (360—336 թ. թ.
մինչև մեր թվականը) ստեղծեց հին ցեղական անկանոն բանակի
փոխարեն միասնական կենտրոնացրած մի բանակ և փոքրեց
նրա մեջ հունական ռազմական ակնխիկայի բոլոր նվաճումները:
Այսպիսով առաջ յեկավ ռազմական կազմի նոր, մակեդոնական
տեխնիկան— նշանավոր Փալանդաները՝ գեղակազմ հետևակ միա-
վորները, վորոնցից յուրաքանչյուրի մեջ կար ժող 11 հազար
մարդ, զինված— նոր տեսակի զենքով, սարիսնեբով (մինչև
6 մետր յերկարութուն ունեցող ահադին նիզակներով): Մակե-
դոնական զորքի մեջ ել ավելի կրեոթը զեր և խաղացել բազմա-
թիվ և հիանալի զինված հեծելազորը: Մակեդոնացիներն ի բնե
հեծյալներ եյին. այդ վերաբերում և մանավանդ նրանց ունեթ խա-
վերին և ավազանուն: Մակեդոնիայում ստեղծվել եր գեռևս վոչ մի
տեղ գոյութուն չունեցած ծանրապեն մարտիկների հեծյալ կազմ,
վորը մեծ զերադասութուն եր տալիս մակեդոնական հեծելազո-
րին հին աշխարհի մյուս յերկրների զորքերի համեմատու-
թյամբ*):

*) Հին Մակեդոնիայի ռազմական տեխնիկայի մասին տես Ֆ. Ենդելսի
«Բանակ» խորագրով հոդվածը: Յերկերի ժողովածու հատ. 11-րդ, 2-րդ մասը:

Ի՞նչո՞ր աչգ բարեփոխութիւնների հետեանքով Փիլիպպոս Զ-րդը աւեր դարձաւ ցամաքային սահմանական մեծ ուժերի (նաւատարմ նա ունեցաւ իր թագաւորութեան Վերջում) և աչգ ուժերը դարձան Հունաստանի քաղաքական կյանքի վճռող գործոնները:

Փիլիպպոս Զ-րդը հեռո՞հեռե յենթարկում և իր քաղաքական կոնարոյին Թեսալիան, իսկ միջին Հունաստանը, վոր այն ժամանակվա քաղաքական և կուլտուրական կյանքի կենտրոնն էր, կանգնում և իր անկախութեանը կորցնելու սպառնալիքի առաջ: Եւստով Փիլիպպոսը գրավում և Եգեյան ծովի հյուսիսային ափերին գտնվող յերկրները, դրանց հետ միասին նաև հունական, քաղկեդական և թրակիական ծովամիչյա առևտրական քաղաքները, վորոնք կարևորագույն հենակայաններ էյին հանդիսանում հունական, գլխավորապես Աթենքի ծովային առևտրի համար: Այդ քաղաքների գրավումը Փիլիպպոս Զ-րդի կողմից ստաջ բերեց մի յերկարատե պատերազմ, վորի մեջ նրա դեմ դուրս էր յեկել Միջին Հունաստանի պոլիսների մի խումբ՝ Աթենքի գլխավորութեամբ:

Այդ պայքարի էյութեանը, ինչպես նաև Ալեքսանդր Մակեդոնացու գործունեութեանը ճշգրտորեն հասկանալու համար անհրաժեշտ և լուսաբանել հին ժամանակի յերկու ուրիշ «համաշխարհային» ուժերի՝ Հունաստանի և Պարսկաստանի սոցիալական-տնտեսական դրութեանը:

Հունաստանը մեր թվականից առաջ 4-րդ դարի յերկրորդ կիսում վերստայում էր խոր սոցիալական-տնտեսական ճգնաժամ: Պոլիսներում կողմվել էյին ստրկատիրական հասարակութեան սպառազարգայնացած տարրերի աչքի ընկնող ժառանգեր, չքավորներ, վորոնք հաճախ վոչինչ չունեյին, բացի ազատ քաղաքացու կոչումից: Պակասել էր ազատ հողագործ բնակչութեանը, վորին դուրս էր մղել ստրկական աշխատանք գործազրոյ դարգացած խոշոր հողատիրութեանը: Ուժեղորեն աճել էր առևտրական-վաճախատուական կապիտալը ստրկատիրական հիմունքով: Պոլիսներում կազմվել էր գրամատիրական (պուլուտիկրատիա) վերանախով, վորի շահերը հատու կերպով տարբերվում էյին ազատ դասակարգայնացած մասսայի շահերից: Դրա հետեանքով հունա-

կան քաղաքներում ծավալից դասակարգային սուբ պայքար, վորը հաճախ ընդունում էր հեղափոխական բռնկումների բնույթ:

Այսպիսով Հունաստանում անտիկ ստրկատիրական հասարակութունը հասավ անկման, վորի արտահայտութունն էր հոլանական հասարակության քաղաքական կազմակերպության թուլացումը: Արդեն գոյութուն չունեցին Աթենքի ծովային պետութունը, վորը դրավել էր Միջերկրական ծովի արևելյան մասի հունական պոլիսների ընդարձակ յերկիրը: Սպարտայի ռազմական ուժն անհայտացել էր, չկային այլևս Հունաստանում քիչ թե շատ կայուն քաղաքական միավորութուններ:

Սակայն ապագաստրկարգայնացած քաղաքացիական մասսան տիրում էր ռազմական բարձր տեխնիկային, վորը նա ծախում էր նրան, ով ավելի յեր վճարում: Հունական վարձու զորքերը ծառայում էին և՛ պարսիկ թագավորին, և՛ նրա դեմ ապստամբած կուսակալներին, և՛ Միջերկրական ծովի լայնածավալ յերկրի ամեն տեսակի այլ իշխողներին:

Հունական ռազմիկները հետ միասին ասիական յերկրներն էին մտնում նաև հունական ապրանքները: Ավելի և ավելի յեր զարգանում առևտուրը Փոքր Ասիայի ներքին մասի, Ասորիքի, Միջագետքի, Իրանի և նույնիսկ Միջին Ասիայի հետ: Առևտրական ճանապարհները տարածվում էին հեռու արևելք, պարսկական պետության խորքը:

Պարսկական պետութունն այդ ժամանակ քաղաքական քայքայման պատկերն էր ներկայացնում: Աքեմենիդների թագավորական իշխանութունը հենվում էր սոցիալական-տնտեսական տեսակետից հետամնաց պարսկական ցեղերի և, ամենից առաջ, նրանց տոհմական ազնվականության վրա: Հենվում էր նա նշանավոր չափով նաև հունական վարձկանների վրա: Պարսկական լծի ծանրության տակ տառապող բազմաթիվ սարկացված ժողովուրդները ձգտում էին ազատվել այդ իշխանութունից: Յեդիպոսում, Միջագետքում, Փոքր Ասիայում, վորոնք այդ ժամանակ զրավված էին պարսիկների կողմից, տեղի էին ունենում հուզմունքներ, վորոնք առանձին բռնկումներով հայտարարում էին իրենց մասին: Բայց հենց պարսկական ազնվականության մեջն էլ կատարվում էր քայքայման պրոցեսը: Այդ

մասին վկայում են պալատական սպանություններն ու հեղաշրջումները, վորոնք բավական հաճախ ելին տեղի ունենում այդ շրջանում: Այսպիսով 4-րդ դարի յերկրորդ կիսի պարսկական պետությունը պետական կազմակերպության կայունության տեսակետից ներկայացնում եր ինքնին «կազմ վտանք ունեցող հսկային»:

Պարսկական թագավորների կողպտած անազին հարստությունները չափազանց գրավում ելին հույներին և բորբոքում ելին նրանց յերևակայությունը: Ստեղծվում ե մի ամբողջ թեորիա, վորն առաջ և քաշում բոլոր հույների քաղաքական միացման անհրաժեշտությունը՝ միահամուզ կերպով արշավելու Պարսկաստանի վրա՝ նրա առասպելական հարստությունները զավթելու և «բարբարոսներին» հունական տիրապետությանը հպատակեցնելու նպատակով: Իրա մեջ տեսնում ելին վոչ միայն ստրկատիրական հարաբերությունների ձգնաժամից դուրս գալու յեւթ, այլև Աթենքի պետության անցյալ փայլի վերածնությունը՝ չտեսնված չափերով: Իս «պանհելլենական գաղափարի» ուղղություններից մեկն ե, վորը հունական աշխարհի ապագա քաղաքական վերածնման կենտրոն եր դարձնում Աթենքը և արտացոլում եր դեմոկրատական մասսաների իդեոլոգիան, վորոնք յերազում ելին հարստանալ և վերականգնել ամբողջությամբ ստրկատիրական դեմոկրատիայի քաղաքական հարաբերությունները:

Մի ուրիշ ուղղություն յեյնում եր պլուտոկրատիական վերնախավից, վորը ձգտում եր հենակետ գտնել ապագասակարգայնացած մասսայի յելույթների դեմ մակեդոնական թագավորի նոր ձևակերպված ուժեղ ռազմական իշխանության մեջ, վորը պետք և զավթեր Պարսկաստանը և նրա հարստությունները՝ զլուխ կանգնած հույն-մակեդոնական զորքերին, միացնելով իր իշխանության ներքո ամբողջ Հունաստանը:

Ընդհակառակն, առաջին ուղղությունը տեսնում եր մակեդոնական թագավորի մեջ գեպի ինքը թշնամական, հակադեմոկրատական ուժ, և նրա առաջնորդները կազմակերպում ելին յեռանդուն զիմաղրություն մակեդոնական թագավորի վտանք-ձգությունների դեմ: Դեմոկրատիայի առաջ քաշած առաջնորդների մեջ ամենից նշանավորն եր հուշակավոր հետոր Դեմոսթեն

նեւը: Հակամակենդոնական խմբակցութեանն եր հարուժ նաև Սպարտան՝ Պելոպոնեսի մնացած պետութիւններէ մեծամասնութեան հետ միասին:

Փիլիպպոս 2-րդի համարյա քսանամյա պայքարի շրջանում տեղի ունեցած անցքերից Հունաստանի հակամակեդոնական խմբակցութեան դեմ հարկավոր ե նշել Խերոնի մոտ կատարված նշանավոր ճակատամարտը (338 թվին մեր թվականից առաջ), վորտեղ Փիլիպպոս 2-րդը հաղթեց հակամակեդոնական կողմիցիային:

Սակայն այդ հաղթութիւնն Աթենքը և Մակեդոնիային թշնամի մնացած Հունաստանը չզարձրեց նվաճած յերկրներ: Փիլիպպոսն ստիպված եր հետագայում հարդել Աթենքի կարծիքը, քանի վոր ծովը խոշոր չափով շարունակում եր մնալ Աթենքի իշխանութեան ներքո: Փիլիպպոսը և մանապանդ նրա հոչակավոր վորդին և հաջորդը՝ Ալեքսանդրը կարողացան գլուխ բերել Արևելքի նվաճումը, միայն զգալի չափով հենվելով Բալկանյան թերակղզու բոլոր ժողովուրդների ռազմական միջոցների և քաղաքական տրադիցիաների վրա:

2.

356 թվին, նախքան մեր թվականը, Փիլիպպոս 2-րդի կի՛նը՝ Եպիրոսի իշխանուհի Վոլիմպիան ծնեց Ալեքսանդր վորդուն:

Դեռևս մանուկ հասակում նա իր խոսքերով և արարքներով հայտարարել եր իր արատաովոր անձնավորութեան գծերը: Ալեքսանդրն ստացել ե իր ժամանակի համար փոյլուն դաստիարակութիւն: Երա կրթութիւնը բոլորել ե հին ժամանակի մեծագույն դիտնականներից մեկը—Արիստոտելը, վորը յերիտասարդ իշխանի հետ, վորպես նրա դաստիարակը, ապրել և մոտ յերեք տարի՝ նրանց համար հատուկ շինված, շքեղ պուրակով-շրջապատված պալատում: Բայց Ալեքսանդրը մոտ չեր Արիստոտելի հետ, թեև շատ բան ե սովորել իր մեծ ուսուցչից: Պատանեկութեան հասակում Ալեքսանդրը հափշտակվում եր Հոմերոսի պոեմների շրջանակների հետոսութեանց և մեծ արիւմարներով եր փրաքորդում ավագ սերջի՛ն զբաղու իրենց ավաաւրակչութիւնը պահպանող մարդկանց:

Ալեքսանդրն անհամեմատ ավելի մոտ էր մորը, քան հորը, վորի հետ նա մի քանի անգամ ունեցել է այնպիսի խոշոր ընդհարումներ, վոր ժամանակին պատող լուրերը նրան մասնակից էյին համարում իր հոր սպանութեան գործում: Հայտնի չէ, վոր Ալեքսանդրը յենթակա յեր բուռն զայրույթի բռնկումներէ, վոր յերբեմն փոխվում էր հիստերիայի: Պատմաբանները նշել են նաև նրա սնտրի կրոնամոլութունը, սերը դեպի պողան և դերասանականութունը: Հուշակավոր գորավարի Ֆիզիկական արտաքինը չեր համապատասխանում նրա փառքին: Ալեքսանդրը թույլ կազմվածքի տեր, հիվանդոտ մարդ էր, իսկ նրա տառնց այդ էլ թույլ առողջութունը սխտեմատիկորեն քայքայվում էր անզուսպ շվայտանքներով, վորոնք առանձնապես հաճախ էյին լինում, յերբ նա Արևելքումն էր գտնվում:

Դեռևս իր հոր կենդանութեան ժամանակ Ալեքսանդրը կարողացել էր հայտարարել իր ստղմական և վարչական ձիրքերը, նա ճնշել էր թրակիական ցեղերի աղստամբութունը և, լինելով հեծելազորի հրամանատարը, վճռական զիւր էր կատարել Խերոնի մոտ յիղած ճակատամարտում:

Փիլիպպոս Չորդի մահն ազդանշան դարձավ Հունաստանում հակամակեդոնական շարժման ծավալմանը, մանավանդ վոր միաժամանակ ապստամբել էյին թրակիական ցեղերը: Դեմոսթենեսը հաջողութեամբ կոչ էր անում պատերազմելու Մակեդոնիայի դեմ: Շարժման կենտրոն դարձել էյին Թերեն և Բեովտիան:

Բայց Ալեքսանդրը կատարելով բացառիկ արագ շվերթ՝ ապստամբների համար անսպասելի կերպով յերևաց Բեովտիայում և Չարդեց նրանց զորքը: Թերեն վերցվեց և ավերվեց: Նրանց բնակչութեան նշանակալից մասը ծախվեց վորպես գերիներ: Մեծ քանակութեամբ մարդիկ կոտորվեցին քաղաքը վերցնելու ժամանակ: Սակայն Աթենքի վերաբերմամբ Ալեքսանդրը ցույց տվեց հարգալից զսպմածութուն. նա Աթենքի հետ կապեց պայման, ըստ վորի վոչ միայն պահպանվում էյին գոյութուն ունեցող հարաբերութունները՝ այլև Աթենքի արամադրութեան տակ էր անցնում Բեովտիային սահմանակից կարևոր Վորոպի ամրութունը: Հակամակեդոնական շարժման առաջնորդների անվտանգութունն ապահովվում էր լիովին: Այսպիսով Ալեքսանդրն ընդգծում է իր համերաշխութունը դեմոկրատական Հունաստանի հետ:

334 Թվի գարնանն Ալեքսանդրի հրամանով ձերունի զորա-
վար Փիլիպպոս Պարմենիոնն անցնում և Հելլեսպոնտոսի միջով:
Դրանով սկսվում և Պարսկաստանի դեմ մղվող կամպանիան: Պա-
տերազմը Պարսկաստանի դեմ արդեն բոլորովին նախապատրաստ-
ված ևր Փիլիպպոսի կողմից և միայն նրա մահվան պատճառով
չևր սկսվել ավելի վաղ:

Ալեքսանդրն սկսել և իր արշավանքները մոտավորապես
40 հազար զորքով, իսկ պարսկական թագավորը հակադրել ևր
նրան ավելի քան հարյուրհազարանոց մի բանակ:

Առաջավոր Արևելքի ամենահարուստ յերկրների խորքն
արշավելու հեռանկարը, հարստանալու անսահման հնարավորու-
թյունները,—այդ բոլորն Ալեքսանդրի յերույթը դարձրել ևր ժո-
ղովրդական՝ հուճական քաղաքներում: Հուճաստանը քիչ մար-
տիկներ չի ուղարկել նրա բանակը: Բայց Ալեքսանդրի գլխավոր
ուժերն այսուամենայնիվ կազմում էին մակեդոնական մար-
տիկները:

Շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր թագավորի որիննտացիան
ստրկատիրական դեմոկրատիայի ոգտին ևր, նույնիսկ Դեմոս-
թենեսը վերջ տվեց իր հակամակեդոնական յերույթներին:

Ալեքսանդրը, վորպես բոլոր հույների ռազմական առաջ-
նորդ, իր արշավանքը սարքել ևր վորպես տրոյական պատերազ-
մի կրկնություն. նրա նավատորմը ափ ևր հասել նույն տեղում,
վորտեղ, վորպես թե, հնազույն ժամանակում կանգ էյին առել
Աղամեմնոնի նավերը: Տրոյայի քուրները վրա կատարվում և
հանդիսավոր զոհարերություն:

Այնինչ պարսից թագավոր Դարեհ 3-րդ կողմանոսի զոր-
քերը կենտրոնացել էյին Ալեքսանդրի ավհանման տեղից վոչ
հեռու՝ Հրանիկոս փոքրիկ գետակի մոտ, նրա բարձր ավում:
Պարմենիոնը խորհուրդ և տալիս Ալեքսանդրին սպասել հարմար
ժամանակի, ցույց տալով նրա զորքի քանակական գերադան-
ցությունը և պարսիկների զիրքի առավելությունը: Բայց Ալեք-
սանդրը պատասխանում և նրան. «Միթե ինձ պետք և արգելի
մի փոքրիկ գետակ, յերը յես արդեն անցել եմ Հելլեսպոնտոսը:
Այդ վայել չե վոչ մակեդոնացիների արժանապատվությանը,
և վոչ էլ այն արհամարհանքին, վոր յես ունեմ վտանգ-
ների հանդես պարսիկներն ևլ, յես կարծում եմ, կբարձրացնեն

իրենց գլուխները և կկարծեն, թե կարող են իրենց ուժերը չափել մակեդոնացիների հետ, վորովհետև անմիջապես զաղափար չեն ունենա այն մասին, թե ինչից պետք է վախենան նրանք*»։ Դրանով նա մի անգամ ընդ միշտ մշակեց Պարսկաստանի հետ պատերազմելու այն յեղանակը, վորը միակ հնարավորն էր ավյալ պայմաններում, գրոհի ուժեղ թափը և հակառակորդի կենդանի ուժի վոչնչացումը, վոր հնարավոր էր կատարել շնորհիվ մակեդոնական զորքի վորակի գերազանցությունը։ Բացի գրանից, Ալեքսանդրը գիտեր, վոր նրան ուշադրությամբ հետևում էր ամբողջ Հունաստանը և յուրաքանչյուր հապաղում կամ անհաջողություն հեշտությամբ կարող էյին թիկունքում ծանր բարդություններ առաջացնել։

Մակեդոնական հեծելազորի բուռն գրոհը պարսկական դիրքերի կենտրոնի վրա յերիտասարդ թագավորի առաջնորդությամբ՝ արագ կերպով վճռում է ճակատամարտը. կենտրոնը ջախջախված էր, չոգնեց նաև հունական վարձկանների ընդդիմադրությունը, վորոնք գտնվում էյին պարսկական ճակատի յերկրորդ շարքում։

Պարսկական զորքն սկսեց խառնիխուռն փախչել, իր մի նշանավոր մասով վոչնչացավ և գերի բռնվեց։ Գերի հույներին Ալեքսանդրը հայտարարեց հայրենիքի դավաճաններ և ստրուկներ դարձրեց։ Բացառություն էր արվել թևեցիների համար. Ալեքսանդրը նրանց ազատ թողեց, ցանկանալով այսպիսով փարատել այն ծանր սպավորությունը, վոր ստեղծվել էր Հունաստանում՝ Թերեյի կործանումից հետո։ Հունաստանի հասցեյին արած այդ ժեստը նա լրացրեց մի ուրիշ ժեստով. ավար վերցրած պարսկական սպառազինման յերեսուն լավագույն կոմպլեկտ Ալեքսանդրն ուղարկեց Աթենք, վորպես նվեր՝ քաղաքի հովանավոր աստվածուհուն հետևյալ մակագրությամբ. «Ալեքսանդրը Փիլիպպոսի վորդին և հույները, բացի լակեդեմոնացիներից**), Ասիայի բարբարոսներից»։

* Արրիան, «Ալեքսանդրի արշավանքները», գիրք 1, 13-րդ գլուխ։

** Ալեքսանդրի բնակիչները չէյին մասնակցում Ալեքսանդրի արշավանքին։ Նրանց մի մասը նույնիսկ կովում էր նրա դեմ՝ պարսկական բանակի շարքերում։

334—333 Թվի ձմեռը պարսից թագավոր Դարեհ 3-րդը վճռում է հարված հասցնել Ալեքսանդրի բանակին՝ նրա ամենախոցելի տեղից: Այդ նպատակով նա փորձում է կազմակերպել ծովային արշավանք Հունաստանի դեմ, ոգտագործելով պարսկական նավատորմի գերագանցությունն Եգեյան ծովում և հույս գնելով Հունաստանի հակամակեդոնական խմբավորումների վրա: Դրանով իրագործվում էր նաև պարսից ծառայության մեջ գրանվող հունական աչքի ընկնող սպանակեա Մեմնոնի պլանը, փորը խորհուրդ էր առլիս Դարեհին հրապուրել Ալեքսանդրին և նրա գործը՝ Ասիայի խորքը, կտրելով նրան սպանական բազայից, գրավել Հունաստանը և այսպիսով մակեդոնական գորքը դնել անելանելի դրության մեջ: Մեմնոնը ճշտորեն էր գնահատում մակեդոնական ուժերի վորակական գերագանցությունը և սուաջարկում էր մի այնպիսի սաղմադրություն, վորը հիմնված էր բոլոր քաղաքական և սաղմական մոմենտների զգաստ հաշվառման վրա:

Մեմնոնն սկսում է իրագործել իր պլանը. նա գրավում է Քիոս կղզին, պաշարում և Միտիլենը Լևսրոսի վրա, կազմակերպում է ընդդիմադրություն մակեդոնացիներին դեմ Փոքր Ասիայի ծովափնյա քաղաքներում—Յիփեսոսում, Միլեթում—ամեն տեղ իշխանության կոչելով սլեդարիներին: Բայց շուտով Ալեքսանդրի այդ վտանգավոր հակառակորդը մեռնում է: Սակայն Եգեյան ծովի գրավման պլանը շարունակում է իրագործվել Մեմնոնի հաջորդների կողմից:

Ալեքսանդրին հաջողվում է համեմատաբար հեշտությամբ վերջ տալ այդ վտանգին: Նրա յերկու ծովային հրամանատարները—Նեգելոխոսը և Պրոթեոսը—աչքի ընկնող յերիտասարդ հրամանատար Կրատերոսի ընդհանուր ղեկավարությամբ սկսում են մի շորք ծովային յևանդուն գործողություններ, վորոնց արդյունքը լինում է այն, վոր զգալի չափով հունական նավերից բաղկացած պարսկական նավատորմն անցնում է Ալեքսանդրի կողմը: Աթենքի և մնացած Հունաստանի վերաբերմաբ ցույց տված քաղաքականությունը տալիս է իր արդյունքները: Բայց Դարեհի նավատորմի մնացած և ուժեղագույն մասը, վոր բաղ-

կացած եր փյունիկեցիներէ նա՛վերից, դեռևս սպառնում եր կտրել մակեդոնական զորքը Հունաստանից:

Իր կողմից Ալեքսանդրը Հրանիկոսի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտից հետո սկսեց զրա՛վել Եգեյան ծովը փոքրասիական ափերը, վեր բռնված եր մնացած հունական աշխարհի հետ սերտորեն կապված հունական պոլիսների անընդհատ շղթայով: Այստեղ մակեդոնական զորքը հաղթեց Միմոնի կողմից նշանակված և զեկափարվող Միլեթի, Յեփեսոսի և Հալիկարնասի ոլիգարխներին: Ալեքսանդրի խնդիրը հեշտացնում էյին այդ քաղաքների զեմսկրատական խմբավորումների համակրությունը և մակեդոնական բանակի տեխնիկական հրաշալի հագեցումը: Մակեդոնական բանակը հանդիսանում եր «կլասիկ» Հունաստանի սաղմական տեխնիկայի զարգացման նոր աստիճանն ու հանրագումարը: Հինց այդ և մեկն այն գլխավոր պատճառներից, վորոնք պայմանավորում էյին Ալեքսանդր Մակեդոնացու բանակի շեշտակի հաջողությունները: Կովի ժամանակ հեռակա զորքի գործողություններին նախորդում եր «հրետանու» նախապատրաստությունը, պատեր քանդող բարդ ու մեծածավալ մեքենաներն ալերում էյին: քաղաքի պատերը, իսկ ալիլի բարդ նեւտղ մեքենաները ռժբակոծում էյին քաղաքը քարե ծանր արկերով:

333 թվի դարնան մոտ Փոքր Ասիայի ծովափնյա պոլիսներն Ալեքսանդրի իշխանության ներքո էյին և նա շարժվում է փոքր Ասիայի խորքերը՝ այդ շրջանում իր գործողությունների կենտրոն դարձնելով Գորդիոնես քաղաքը, վորի մեջ, ըստ ավանդության, տեղի յե ունեցել մի եպիփոս, վորից սկիզբ է առել նշանավոր գորգյան հանգույցի առածը: Այստեղ, բերդի մեջ, շատ հնուց կար մի սայլակառք, վորի կաշվե լծասարքն այնպես եր խճճվել, վոր անհնարին եր ծայրերը դտնելը Գոյություն ուներ ավանդություն, թե ով վոր կարողանար քանդել այդ հանգույցը, նա կդառնար Ասիայի իշխողը: Ալեքսանդրը թրով կտրում է այդ «գորգյան հանգույցը»*):

Գորդիոնեսից Ալեքսանդրն առաջ է շարժում իր զորքերը դեպի Փոքր Ասիայի հարավ-արևելյան ափը, Կիլիկիա, վորի մի-

*) Գրուտորքոս, «Ալեքսանդր Մակեդոնացու կենսագրությունը»:

ջով ընկած էյին ճանապարհներ դեպի պարսկական պետութեան յերկու կարևորագույն մարզերը—Յեզիպոս և Միջագետք։ Այդ մարզերից յերկուսումն էլ տեղի ունեւ խռովութեան պարսկական տիրապետութեան դեմ։ Դարեհ 3-րդը ձգտում եր հենց այդտեղ կանգնեցնել Ալեքսանդրի արշավանքը, վորովհետև Կիլիկիայի ծովափին շատ մոտիկ էյին գտնվում փյունիկական Միդոն և Տիրոս քաղաքները, վորոնք պարսկական նաւատորմի հիմնական բազաներն էյին կազմում։ Այստեղ, Փոքր Ասիայի ափի հարավ-արևելեյան անկյունում, Իսսա ավանի մոտ տեղի ունեցավ յերկրորդ ճակատամարտը մակեդոնական և պարսկական բանակների մեջ։ Ալեքսանդրը կրկին կերտեց հեծելազորի շեշտակի գրոհի տակտիկան պարսկական դիրքերի կենտրոնի վրա, վորը հնարավորութեան տվեց նրան լիովին ոգտագործելու մակեդոնական հեծելազորի բարոյական և տեխնիկական առավելութեանները, և Դարեհը նորից փախավ, այս անգամ այնքան գլուխը կորցրած, վոր հաղթողի ձեռքում թողեց իր կնոջը՝ «Արևելքի ամենագեղեցիկ կնոջը», մորը, քույրերին և աղջիկներին։ Ալեքսանդրը ցույց տվեց նրանց վերաբերմամբ բարեկամական ուշադրութեան և ապահովեց նրանց կատարյալ անվտանգութեանը, շեշտելով դրանով, վոր ինքը նպատակ չունի լինելու Պարսկաստանի և նրա սոցիալական-քաղաքական կենցաղի նվաճող-կործանողը, այլ՝ պարսիկ թագավորների որինական ժառանգը։

Այդ միեւնույն դիտավորութեանն և արտահայտում նա լիակատար պարզութեամբ Դարեհ 3-րդի հետ ունեցած իր գրագրութեան մեջ, վոր սկսվել եր Իսսայի մոտ կատարված ճակատամարտից հետո։ Դարեհը նամակում խնդրել եր Ալեքսանդրից վորպես «արքայից արքայի» վերագարձնել իրեն կնոջը և ընտանիքը և վերջ տալ ռազմական գործողութեաններին, վորոնք իր (Դարեհի) կողմից չեն յեղել սկսված։ Ալեքսանդրը պատասխանում և նրան մեղադրելով այն բանի մեջ, վոր Պարսկաստանն անընդհատ փորձեր և կատարում խլելու Հունաստանը, պաշտպանում և հակամակեդոնական շարժումը և վերջացնում և նամակն այս խոսքերով. «Այժմ յես ամբողջ Ասիայի տերն եմ և սպասում եմ քո այցելութեան...Յեթե դու կգաս ինձ մոտ, այն

ժամանակ խնդրիր և՛ մորդ մասին, և՛ կնոջդ մասին, և՛ զավակներդ մասին, — ինչի մասին ցանկանում ես, ամեն ինչ կստանաս... ուղարկելով ինձ մոտ, դու հիշիր, վոր ուղարկում ես Ասիայի թագավորի մոտ և չհամարձակվես քեզ ինձ հավասար համարել»*)

4.

Սակայն Պարսկաստանը նվաճելու համար Ալեքսանդրին նախապես անհրաժեշտ էր հաստատապես ամրացնել իր դրուժյունը Հունաստանում, իսկ հետևապես նաև Միջերկրական ծովի վրա: Անհրաժեշտ էր յենթարկել իր լիակատար կոնտրոլին փյունիկական քաղաքները, վորտեղ կենտրոնացած էր առևտրի նշանավոր մասը Միջերկրական ծովի արևելյան մասում և վորոնք այսպիսով հանդիսանում էին հունական առևտրականների մըրցակիցներ, վորոնց պաշտպանում էր Ալեքսանդրը: Արբիանն այսպես է հաղորդում Ալեքսանդրի ճառը, վոր նա ասել է Տիրոսը պաշարելուց առաջ. «Ձինակից բարեկամներ և ընկերներ: Մենք չենք կարող վստահութամբ արշավել Յեգիպոսի վրա, քանի դեռ պարսիկները ծովի տերերն են... Յեթե մենք առենք Տիրոսը, այն ժամանակ կզառնանք Փյունիկեյի տերը և փյունիկական նավատորմը, վոր պարսկական ծովային ուժերի ամենամեծ և լավագույն մասն է կազմում, մերը կլինի»: Այս պատճառով էլ Ալեքսանդրի ուղին վոչ թե ուղղակի Բաբելաստան էր ուղղված՝ Առաջավոր Ասիայի այդ գանձատունն ու շտեմարանը և հունական նվաճողների յերազանքների առարկան, այլ Միջերկրական ծովի արևելյան ափով դեպի հարավ:

Ամբողջ 332 թիվն անցավ փյունիկական քաղաքները նվաճելով. ինն ամիս տևեց անառիկ Տիրոսի փյունիկական այդ կարևորագույն կենտրոնի պաշարումը, վորը գտնվում էր մի փոքրիկ ժայռոտ կղզյակի վրա, մոտավորապես մի կիրոմետր հեռու ծովի ափից: Տիրոսի պաշարումը հնարավոր էր միմիայն հույն-մակեդոնական նավատորմի կատարյալ գերակշռման և մեծագույն կառուցումներով պաշարելու դեպքում: Արբիանը, Կվինտոսը, Կուրցիոսը, Դիոդորոսը և Պլուտարքոսը, — մեր գլխավոր սկզբնաղբյուրները,

*) Արբիան, «Ալեքսանդրի արշավանքները», գիրք 2-րդ, գլ. 14-րդ՝

վորոնք պատմում են մակեդոնական նվաճումների պատմութեան մասին,—պատմում են միաժամանակ Ալեքսանդր Մակեդոնացու պաշարման հսկայական կառուցումների մասին: Մակեդոնական բանակի ինժեներները շինել էին հսկայական ամբարտակ ծովափի և Տիրոսի մեջ: Այդ ամբարտակի վրայով գլորելով տանում էին պաշարողական աշտարակներ, վորոնց բոլոր հարկերում կային պատերն ավերող և ծանր հրետազնդեր նետող մեքենաներ: Պաշարվածները պատասխանում էին այրելով փայտյա մեքենաները և աշտարակները: Ըայց վերջի վերջո պատերը կործանվեցին, և Տիրոսը յենթարկվեց կատարյալ վոչնչացման: Նրա բնակչութունը կամ վոչնչացվեց, կամ ծախվեց գերութեան, կամ տեղափոխվեց ուրիշ տեղեր: Հին Տիրոսը կամ ավելի ճիշտ՝ նրա պատերն ստացան նոր բնակիչներ՝ հանձինս հունական կոլոնիստների: Այսպիսով Հունաստանն սկսեց ստանալ փոխատուցում իր ողբնութեան փոխարեն, վոր նա ցույց էր տվել մակեդոնացի նվաճողին:

Կատալի գիմադրութուն ցույց տվեց Ալեքսանդրին նաև հարավում ընկած փյունիկական Գաղա քաղաքը, վորը վերցվեց և կործանվեց յերեք ամսվա պաշարումից հետո: Քիչ հետո Ալեքսանդրը հրամայում է վերաշինել նախկին Գաղան, ըայց այդ իսկապես նոր քաղաք էր՝ դարձյալ հույն կոլոնիստներով բնակեցրած:

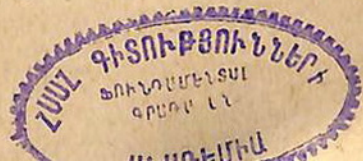
Գրավելով Միջերկրական ծովի արևելյան, փյունիկյան ավեր, Ալեքսանդրն պուանց ընդգիմադրութեան նվաճում է նաև Յեզիպոստը: Տեղական բնակչութունը—ինչպես ժողովրդական լայն մասսաները, նույնպես և իշխող շրջանները—վոզմունեցին մակեդոնական զորքերի գալուստը: Ժողովրդական մասսաներն անիծում էին պարսիկ իշխանութուններին ապրինի տուրքերը, իսկ հասարակութեան բարձր խավերը փափազում էին «ազատութուն», այսինքն փափազում էին զավթել իշխանութունն իրենց ձեռքը: Հինց վոր Ալեքսանդրը յերևաց Յեզիպոստի մայրաքաղաքում—Մեմֆիսում—նա զոհաբերութուններ կատարեց Ամոնին և յեղիպտացիներին մյուս գլխավոր աստվածներին: Դրանով Ալեքսանդրը մի տեսակ հայտարարեց իրեն Յեզիպոստի որինական տեր և ամենից առաջ ապահովեց իրեն իշխող շրջաններին և քրմութեան պաշտպանութեամբ:

Ալեքսանդրը, սակայն, այդ կրոնական հոգսերի հետևից
ամենևին չէր մոռանում աշխարհիկ գործերը: Նա տեսնում էր,
վոր այնպիսի մի հարուստ յերկիր, ինչպիսին Յեզիպատոն է, չունի
լավ շինված նավահանգիստ, ինչպես նաև չունի առհասարակ իր
հիմնական առևտրական կենտրոնը: Մեծ նշանակութուն տալով
այդ խնդրին, նա վճռում է ստեղծել այդպիսի կենտրոն: Նա ան-
ձամբ ընտրում է ապագա քաղաքի տեղը, անձամբ նշում է նրա
սահմանները և հրամայում է յեռանդով տանել շինարարութունը:
Շուտով հայտնվում են ուղիղ անկյուններով տրամախաչված փո-
ղոցներ, շինվում են հասարակական և առևտրական շինութուն-
ներ և այն ժամանակվա տեխնիկայի վերջին խոսքի համաձայն
կառուցվում է նավահանգիստը: Այդ քաղաքը, վոր կոչվեց Ալեք-
սանդրիա, ստանում է ինքնավարության իրավունք և սկսում է
արագորեն լցվել զլխավորապես հույն առևտրական-արհեստա-
վոր բնակչությամբ: Ալեքսանդրիան մինչև այժմ էլ գտնվում է
իր հին տեղում և հանդիսանում է Միջերկրական ծովում խոշո-
րագույն նավահանգիստ: Ալեքսանդրի մահից հետո, հելլենակա-
նության դարաշրջանում Ալեքսանդրիան դառնում է համաշխար-
հային կենտրոն:

Յեզիպատոն ստանում է նոր, ուղղմական-վարչական կաղ-
մակերպութուն, վորը, սակայն, համարյա ձեռք չի տալիս մանր
շրջանների հին սիստեմին, վորոնցից կազմված էր ամբողջ յեր-
կիրը: Յերկրի կառավարչության գլուխ էր նշանակված յեզիպ-
տացի, թայց նրա հետ միասին կար կենտրոնական վարչության
առանձին պետ՝ Ալեքսանդրի մերձավորներից: Կառավարչության
առանձին ճյուղերի գլուխ էլին կանգնած հույներ կամ մակե-
դոնացիներ:

5.

Ընդունելով բազմաթիվ դեպանություններ Հունաստանից
և խաղերով ու դերասանների յերույթներով տոնելով արշավանքի
ստալին մասի ավարտը՝ Ալեքսանդրը 331 թվի դարնանը (մինչև
մեր թվականը) առաջ շարժվեց նշանավոր չափով մեծացած զոր-
քով դեպի Միջագետք: Դարեհը կարողացել էր այդ ժամա-
նակ հավաքել իր ժամանակի համար անազին զորք, վորը յերկու

Սուղիանից Ալեքսանդրը շարժվում և Դարեհի հեռուից դեպի բուն Պարսկաստանի խորքը, Եբրաթան, պարսից թագավորների գլխավոր աթոռանիստ Պերսկոպոլիսի վրայով:

Ճանապարհն անցնում էր Ուելսիների (այժմյան Աուդիասանի) զժվարամտուշկի լեռնոտ յերկրով, վորը միայն անվանապես յենթակա յեր պարսից պետությունը: Ալեքսանդրն ավերում է նրա լեռնային ամրությունները և ստիպում է հպատակվել իր իշխանությունը: Պերսկոպոլիսի առասպելական պալատը, վորն իր ճարտարապետություն մեջ միացրել էր ասորա-բարեկենսական գեղարվեստական սարքերը հունականի հետ, այբուժ ևն և ավերակներ դարձնում: Ալեքսանդրի ձեռքն են ընկնում ահազին հարսություններ, միմիայն վոսկի խրված էր մտավորապես 400 միլիոն ոսկու արժողությունը՝ վոսկու հաշվով:

Դարեհը ճանկերով մեծամեծ գանձեր, վախճում և Եբրաթանից հյուսիս-արևելք, ըստ յերևույթին դեպի Բակարիա, Սուղիան և Պարթևացոց Յերկիրը, այն գավառները, վորոնք գանվում են ներկայիս խորհրդային Միջին Ասիայի սահմաններում, Թուրքմենստանի, Ուզբեկստանի և Տաջիկստանի հանրապետությունների հողերում: Այստեղ առգմտներ ցեղերի մեջ, վորոնք մոտ եյին պարսիկներին իրենց լիզվով, Դարեհը և նրան ուղեկցող ազնվական Բեսս և Նարարդան պարսիկները հույս ունեյին կազմակերպել նոր զինազրույթուն Ալեքսանդրի բանակին:

Ալեքսանդրն ուղարկում է Պարսկոպոլիսին՝ հպատակեցնելու Գիրկանիան, իր մանկություն բարեկամ կլիառսին ուղարկում է Պարթևացոց Յերկիրը, իսկ ինքն շտապում և հալածել Դարեհին: Հալածումը չափազանց լարված էր: Ալեքսանդրն իր զորքի հետ ստիպված էր հաղթահարել շատ մեծ տարածություն:

Դրույթունը բարդանում էր նաև նրանով, վոր այդ ժամանակ Դարեհի և նրա ուղեկիցների շուրջը խմբվել էյին պարսկական բանակի լավագույն ուժերը:

Այդ ժամանակ Բեսսը մտածել էր սպանել Դարեհին, վորպեսզի ինքը, վորպես պարսից թագավոր, տիրե Միջին Ասիային և պատերազմ մղե Ալեքսանդրի դեմ: Ալեքսանդրին այդ բանը հաղորդել էյին բազմաթիվ զինվորներ, վորոնք փախել էյին թշնամու զորքից, և նա, ցանկանալով ամեն կերպ պարսից թագավորին հաղթող լինել՝ ձգտում էր խանդարել այդ սպանու-

թյունը: Կատաղի կերպով հարածելով Դարեհին՝ Ալեքսանդրը հայտնվում և Միջին Ասիայի սահմանների մոտ: Այստեղ Ալեքսանդրը գանում և Դարեհի տակավին չտառած զինակը և ծածկում և այն իր ծիբանի պատմուճանով, շեշտելով զբանով, վոր հաղթված պարսից թագավորի մարմինը պետք և նվիրական լինի իր հպատակների համար:

6.

Այդ մոմենտից սկսվում են մակեդոնական զորքերի մի շարք ծանր արշավանքներն Ալեքսանդրի գլխավորութայն Միջին Ասիայում և Հնդկաստանին հարող յերկրներում: Այդ արշավանքները, վոր տեկնին ավելի քան յերեք տարի (330—326 թ.թ. մեր թվականից առաջ), նպատակ ունեյին վոչ միայն ուղմականորեն զավթելու յերկիրը, այլև հիմնավորապես տիրելու նրան: Ալեքսանդր Մակեդոնացու ժամանակի Միջին Ասիան ավելի քիչ չափով եր անապատների յերկիր, քան ավելի ուշ ժամանակներում: Արալյան ծովի մակարդակը 60 մետր ավելի բարձր եր աժմյան մակարդակից և նրանից մինչև Կասպից ծովն անցնում եր այդ ծովերը միացնող մի ջրանցք: Շատ տեղերում արոտավայրերով հարուստ տափաստանային տարածությունները հասնում եյին այնտեղ, վորտեղ հետագայում կազմվել եյին մեռյալ ավազուաներ:

Գերկանիայում՝ Միջին Ասիայի շեմքին, Ալեքսանդրը և նրա զինակիցներն ստիպված եյին հաղթահարել մի շարք ուղմասեր լեռնական ժողովուրդներին—մարդերի, թափուրների և այլն համառ զիմազրությունը, վորոնց մոտ թագնվել եյին Դարեհի բանակի մնացորդները: Սակայն այստեղ Ալեքսանդրն ընդհարվեց անբավականության առաջին նշանների հետ իր զորքերի մեջ, վորոնց մի մասը չեր ցանկանում առաջ շարժվել: Ալեքսանդրն ազդեց իր մարդկանց վրա յերկու միջոցով. մի կողմից՝ նա բաշխեց մարտիկներին սոսաո նվերներ, մյուս կողմից՝ ջոկեց անհուսալի տարբերին և ուղարկեց նրանց հայրենիք*):

Ալեքսանդր Մակեդոնացու Միջին Ասիա մտնելու ժամանակից մակեդոնական զորքի մեջ տեղի ունեցան իրադարձություն-

*) Դիոդորոս, նաո. 17-րդ, գլ. 74-րդ:

ներ, վորոնք լըջորեն սարսնում եյին նրա գրությանը: Պարզ-
վեց, վոր կա հուզմունք Ալեքսանդրին աճինից ալելի մտտիկ
հրամանատարներէ շըջանում, վորոնք հաշունի չափով արտացոլում
եյին մակեդոնական մարտիկների տրամադրությունը: Հուզ-
մունքն առաջ եր յեկել Ալեքսանդրի գործերակերպից, նրա ձրզ-
տումից՝ մտտեցնել իրեն պարսկական ազնվականությունը՝ նշա-
նակել պատասխանատու պաշտոններում պարսիկներին: Ալեք-
սանդը չափազանց կտրուկ կերպով արձագանքեց այդ անբա-
վականությանը: Յերբ նա զեւեւ գտնվում եր Իրանգիանսում
և Արախոզիայում, նրան ցույց են տալիս իր յերիտասարդ և
ամենամոտ հրամանատարներէ մեկին—Պարմենիոնի վորդի Փի-
լոտոսին: Մի կարճ քննությունից հետո Ալեքսանդրը խորհրդի յե
հալաքում իր գվարդիայի հրամանատարներին և Փիլոտոսին
դատապարտում են մահվան պատժի: Ալեքսանդրի գաղտնի հրա-
մանով Միդիայում (Մարաստան) սպանվում է նաև Պարմե-
նիոնը, վոր խոշորագուշն մակեդոնական զորավոր եր և Ալեք-
սանդրի հոր մտտիկ բարեկամը: Ծերունի հրամանատարի սպա-
նությունը տրտունջ առաջացրեց հասակավոր մարտիկների մեջ,
վորոնք մակեդոնական զորքի հիմքն եյին կազմում: Ալեքսանդրը
գործում եր ծայր աստիճան վճռականությամբ և յեռանդով: Ոկ-
տուս (Սմոն-Իարյա) զետն անցնելուց առաջ նա վռնդեց բանա-
կից մի շարք փորձված հին մարտիկների և ուզարկեց նրանց
հայրենիք, Ալեքսանդրի լարված գրության և ջղայնության մա-
սին այդ շըջանում վկայում է մի վողբերգական դեպք, վորը
տեղի ունեցավ ալելի ուշ (328 թ.) Մարաքսանդում. յերեկոյան
խրախճանքի ժամանակ նա սեփական ձեռքով սպանում է իր
մանկության բարեկամ և մերձավոր Կլիտոսին, վորը մի քանի
անգամ փրկել եր նրա կյանքը, և այդ միմիայն այն պատճառով,
վոր Կլիտոսը կտրուկ կերպով կշտամբում եր թագավորի գործե-
լու յեղանակը: Սակայն, ինչպես պատմում են հին պատմագիր-
ները, այդ սպանությունից հետո Ալեքսանդրն ամբողջ ժամանակ
տանջվում եր զղջալուց:

Կարգ սահմանելով իր զորքերի մեջ՝ Ալեքսանդրը շարժվում
է դեպի հարավ-արեւելք, արիական ժողովրդի մարզը, վորի կու-
սակալ Սատրեարզանն անձնատուր է լինում նրա մարզի գլխա-
վոր կենտրոնում՝ Արտակոանում:

Շուտով ալեքսանդրը լուր և ստանում, վոր Բեառը Բակտրիայում հայտարարել և իրեն Արաաշես թագավոր և մեծ զորք և կազմակերպում: Ալեքսանդրն անհապաղ շարժվում և դեպի հյուսիս՝ Բակտրիա: 330 թվի վերջին ամիսներն Ալեքսանդրն անց և կացնում Բակտրիայում՝ ապստամբությունները դեմ արշավանքներ վարելով և միաժամանակ զբաղվում և այդ յերկրից հարավ ընկած՝ իր սրդեն նվաճած մարզերը կարգի գցելով: Այդ նպատակով նա հիմնում և մի քանի նոր քաղաքներ, վորոնք հետագայում խոշոր դեր են խաղացել Միջին Ասիայի պատմության մեջ: Իրանից մենք հիշենք արիազան Ալեքսանդրիան կամ այժմյան Հերաթը և Արախոզիական Ալեքսանդրիան կամ Դանդանարը (այժմյան Աղվանստանում): Համարելով Հինդուկուշի լեռնաշղթան Կովկասի շարունակությունը՝ Ալեքսանդրը հիմնում և ուղիղ Հնդկաստանի սահմանի մոտ, Ավղանստանի աժմյան մայրաքաղաքի՝ Բարուլի տեղը Ալեքսանդրիա քաղաքը Կովկասում:

Կատաղի կովից հետո Ալեքսանդրին հաջողվում և ջարդել պարսկական զորքերի մնացորդներին, վորոնք կովում ելին Բեասի հրամանատարությամբ և գրավել ամբողջ Բակտրիան:

Չախջախված Բեասն անցնում և Ոկուս գետը և փախչում դեպի Յակարտ (այժմյան Սիր-Իարյան) գետի ուղղությամբ, վորտեղ նա հույս ուներ թագնավել հալածանքից բազմաթիվ ռազմասեր թափառակյաց ցեղերի մոտ, վորոնց Ալեքսանդրը և նրա հետ նաև հնագույն պպոմագիրներն ու աշխարհագիրները սխարմամբ անվանում են սկյութացիներ:

Ալեքսանդրն իր զորքերով անցնում և Ոկուս գետի վրայից այժմյան Բելիֆի մոտ, ըստ վորում նավակներ և շինանյութեր չլինելու պատճառով այդ խոր և ջրառատ դեան անցնելու միջոց են ծառայում ողով լցրած կաշվե տիճորները:

Հաջողությամբ անցնելով գետը՝ Ալեքսանդրը շարժվում և դեպի հյուսիս, յերկրի գլխավոր կենտրոնը—Մարաքանդը (այժմյան Սամարղանդը): Ժանապարհին գալիս են նրա մոտ Բեսսի զինակից Սպիտամենի կողմից դեսպաններ և առաջարկում են մատնել Բեսսին: Ալեքսանդրն ուղարկում և առաջ իր մերձավոր հրամանատարներից մեկին՝ Պտղոմեոսին, վորեն իսկապես հաջողվում և բռնել Բեսսին. Ալեքսանդրը պատժում և նրան վորպես խռովարարի, պարսկական թագավորների սովորության համաձայն

կորում են նրա քիթն ու ականջները և ուղարկում են նրան Բակարիա, վորտեղ քիչ հետ պարսկական զահի այդ անբախտ թեկնածուն սպանվում է:

Վերջացնելով իր հաշիվները Բեսսի հետ՝ Ալեքսանդրը մըտնում է Մարաքանդ և թողնելով նրա ամբողջում կայազոր, լաջն հովտով անցնում և սուաջ դեպի արևելք, Յակսարտ գետը, վարի ձախ ափին ընկած էյին խիտ բնակեցրած և հարուստ հողեր: Այստեղ կային բազմաթիվ քաղաքներ, վորոնց մեջ կային բավականին խոշորները: Յակսարտի աջ ափին ապրում էյին մասնագետների ուղմասեր թափառակյաց ցեղերը, վորոնց սապատակություններից ցանկանում էր ապահովել իրեն Ալեքսանդրը:

Հնաց վոր մակեդոնական զորքը տեղավորվում է կայազորներով Մոզզիանի քաղաքներում, ամբողջ յերկրում բռնկում և ապստամբություն, վորը, հավանորեն, նախապատրաստել էր Մպիտամենը, վորովհետև այդ մոմենտում նա մեծ ուժերով հարձակվում է Մարաքանդի վրա և վոչնչացնում է այնտեղի մակեդոնական կայազորը: Ստեղծվել էր չափազանց վառնդավոր դրություն: Բայց մակեդոնական բանակի հրաշայի կազմակերպությունը և տեխնիկական գերազանցությունը կատարում են իրենց գործը: Ալեքսանդրը հանդուգն յիտանդով վարում է իսկական պաշարողական պատերազմ՝ ապստամբած քաղաքների դեմ: Յերկու որվա մեջ նա վերցնում հինգ մանր քաղաքներ: Գլխաավոր քաղաքը—«Կիրոսի քաղաքը»—պահանջում է մեծ թափածություն պաշարողների կողմից, ըստ վորում գրոհներից մեկի ժամանակ ինքը՝ Ալեքսանդրը բավական ծանր վիրավորում է:

Ճնշելով ապստամբությունը՝ Ալեքսանդրը հրամայում է հիմնել քաղաք իր բանակի տեղում: Բանակատեղին շրջապատում են մոտ 11 կիլոմետր յերկարություն ունեցող (60 ստադիա) պատով, ներսում շինում են տներ, հասարակական և պետական շենքեր—այդ ամենը 17—20 որվա ընթացքում: Նորաշին քաղաքում բնակեցնում են զինվորական կորնիստներին, գլխավորապես հույներին: Այդ քաղաքն ստացավ «Ալեքսանդրիա Եսխատե» անունը, վոր նշանակում է «Մայրաքյին Ալեքսանդրիա»—ամժայան Սոջենար (վորը ներկայումս վերակոչված է Լենինարազ) և զանվում է Յերզանյան հովտի մուտքի մոտ:

328—327 թվի ձևերն անցավ մեծ կազմակերպչական աշխատանքի մեջ՝ Պարսկաստանը կառավարելու վերաբերմամբ, զորքերի տեղափոխութեան և կոմպլեկտացման մեջ: Մակեդոնիայից և Հունաստանից նոր զորքեր էլին գալիս:

Այդ ձևերը նշանավոր դարձավ այն տրագիկական ընդհարումով, վոր տեղի ունեցավ հելլենական ստրկատիրական դեմոկրատիայի և արևելյան թագավորները բռնապետական իշխանութեան մեջ, վորոնց ներկայացուցիչն ավելի հատուկ կերպով դառնում էր Ալեքսանդրը: Ալեքսանդրի ընդունելութունների ժամանակ սովորութունն մտցվեց ընկնել յերեսի վրա և չոքեչոք սողալ նրա առաջ, վորով արտահայտվում էր նրա աստվածացումը: Այդ սովորութունը չկատարող պարսիկներին սաստիկ պատժում էլին, մինչդեռ այդ կարգը չպահպանող մակեդոնացիների և հույների արարքին նայում էլին «մատների արանքով»: Ալեքսանդրին ուղեկցող հայտնի հունական պատմագիր և փիլիսոփա Կալլիսթենեսը, վոր նրան մտտիկ մարդ էր, սկսեց դատապարտել թագավորի բռնակալական հակուճինը: Կալլիսթենեսը թագավորի հրամանով շղթայակապ և արվում և, ինչպես ասում էլին, գաղտնի սպանվում է:

Ամառը հասնելու հետ միտսին արշավանքներ կազմակերպվեցին տիրելու համար գիմարութեան վերջին պատվարներին՝ Սոգդիանում: Գլխավոր ամրութուններից մեկն էր մանր իշխան Ռքսիարգի աթոռանիստը, վորը գանվում էր անառիկ ժայռի վրա: Անձնատուր լինելու պահանջին Ռքսիարգը ծաղրով պատասխանում է. «Թո՛ղ Ալեքսանդրն առաջ թևավոր ձիեր ձեռք բերե՛»: »

Սակայն Աթոռանիստ քաղաքը շուտով աննվում է: Ալեքսանդրի ձեռքը գերի յե ընկնում Ռքսիարգի աղջիկը, հաշակավոր «արևելքի վարդը»՝ Ռոքսանան, վորի հետ Ալեքսանդրը շուտով ամուսնանում է: Այդ փաստը մեծ ապավորութուն և գործում միջինասիական ժողովուրդների տոհմիկ ավագանու ներկայացուցիչների վրա, վորոնք մտածում էլին, վոր այդ ամուսնութեամբ մակեդոնական թագավորը մտել է իրենց շարքերը: Ալեքսանդրի կողմից այդ ամուսնութունը, անկասկած, մտածված գիվանդ զիտական մի խաղ էր, վորի շնորհիվ նա նշանավոր չափով ապա-

Տովում եր իր համար տոնմիկ ավագանու ոգնությունը, վոր առանձնապես հարկավոր եր նրան Հնդկաստանի համար նախապատրաստվող արշավանքի մեջ: Նրա անտվոր շքեղ ամուսնությունը Ռոքսանայի հետ քաղաքական մի ցույց եր:

Հնդկաստանի արշավանքն զգալի չափով նախորոշված եր այն առևտրական և քաղաքական սերտ կապերով, վորոնք գոյություն ունեցին հարավից Միջին Ասիային հարող լեռնային յերկրների և Հնդկաստանի մեջ: Այդ արշավանքը հեշտանում եր շնորհիվ հնդկական առանձին ցեղերի առաջնորդների և ժողովուրդների իրար դեմ ունեցած կատաղի կռիվ: Այսպես, որինակ, այժմյան Ավղանստանի յերկիրը գրավելու ժամանակ Ալեքսանդրը հանդիպում և հնդկական մանր իշխան Միսիկոտտին, վորը մնում և Ալեքսանդրի մոտ և տեղեկություններ և հաղորդում նրան այդ վեճերի մասին: Մի ուրիշ հնդկական ռաջա, Տաքսիլը, դիմում և նրան և ոգնություն խնդրում այն կռիվ մեջ, վոր նա ունեիր Փենջաբի Փոր թագավորի հետ: Իսկ Հնդկաստանի առասպելական հարստությունների լուրը սաստիկ հրապուրում եր հույն-մակեդոնական զորքին և հրում եր նրան պատերազմելու:

326 թվի գարնանն Ալեքսանդրը թողնելով բավականաչափ ուժեր Միջին Ասիայում, յերկրորդ անգամ անցնում և Պարսպոնիսաղը (Հինդուկուշը) և հայտնվում և Ինդոսի հովտում, վորտեղ նրան դիմավորում և Տաքսիլը: Ալեքսանդրը թողնում և իր կայազորը ռաջայի մայրաքաղաքում, իսկ ինքն անցնում և Ինդոսի ձախ ափը և Գիդասպի ափերում լիովին հաղթում և Փոքր թագավորին և գերի առնում նրան:

Այդ հաղթությունից հետո Ալեքսանդրն սկսում և ամրանալ Փենջաբում և այնտեղ հիմնում և յերկու քաղաք—Նիսես և Բուցեֆալ (այժմյան Ջալալպուրը) գաղութները, վերջին գաղութի անունը տրվում և ի պատիվ պատերազմում սպանված՝ Ալեքսանդրի սերելի ռազմական Բուցեֆալ ձիու: Այստեղից Ալեքսանդրը շարժվում և Ինդոսի ձախ վտակներով դեպի արևելք, պատերազմելով տիրում և ամրացրած կենտրոններին, հպատակեցնելով իրեն մի շարք ցեղեր: Նա հույս ունեի հասնել մինչև Գանգես գետը և նրա ուղղությամբ՝ մինչև Ովկիանոս, վորը նրա տեսակետից Ասիայի ծայրագույն սահմանն եր: Բայց նրան չհաջողվեց իրագործել այդ պլանը, վորովհետև զորքերը հրաժարվեցին

արշավանքի յեկնելու: Հուլիս-մակեդոնական զինվորների վաղուց ամբարված դժգոհությունը դուրս պտտեցին: Չնայելով Ալեքսանդրի հորդորներին, զորքը չէր ցանկանում առաջ շարժվել և նույնիսկ այնպիսի հրամանատարներ, ինչպես Յենն եր, խորհուրդ էլին տալիս թագավորին վերադառնալ: Ալեքսանդրը հայտարարում է վերադառնալու մտախն: Վերադարձն Ալեքսանդրի դժվարագույն արշավանքներից մեկն էր, վորի ընթացքում զորքի մի մասը լողում էր գետերով, իսկ մյուս մասը գնում էր ցամաքային ճանապարհով՝ երկթեղյակն ծովի ափով զեպել Պարսկաստան: Ինչոտով լողալու հետ միաժամանակ տեղի էլին ունենում մի շարք կռիվներ և հիմնվում են ամբարվածություններ:

Ամենամեծ աշխատանք յերկիրը տիրելու և ամրացնելու մեջ կատարվում է Ինդոսի գետաշրջում: Այնտեղ շինվում և սաստիկ ամրացնում են Պատաալի հին կենտրոնը, վորտեղ կառուցում են նավահանգիստ, նավաշինարաններ, զինանոց: Բազաքը դարձնում են ուղմակն և առևտրական բազա: Իր ծովապետ Նեարքոսին Ալեքսանդրը հանձնարարում է նավատորմը տանել ովկիանոսով Պարսից ծովածոցը և պարզել անմիջական ծովային հարաբերությունների հնարավորությունը Միջագետքի և Հնդկաստանի մեջ: Ինքը՝ Ալեքսանդրը ստակալի զրկանքների պայմաններում տանում է զորքը Հելլոպոլիսի (այժմյան Բելուջիստանը) միջով և ապա ովկիանոսի ափով զեպել Միջագետք:

Ալեքսանդրը և նրա ծովապետ Նեարքոսը կատարում են իրենց խնդիրը և հաջողությամբ հասնում են իրենց նպատակին: Վերադառնալով Հնդկաստանից Բարեկաստան՝ Ալեքսանդրը յեռանդով զբաղվում է պետությունը կառավարելու գործով:

Գլխատում և պարզեցնում և փոխարքաններին, կազմում և արշավանքների հանրագումարը, հայտարարում և զորքին, վոր ինքը կվճարի արշավանքին մասնակցողներին բոլորի փոխարեն: Այսպիսով ծախվում է 20 հազար տաղանդ (մոտ 30 միլիոն ոտբլի): Շուտով Ալեքսանդրը նորից «գտնում» է կատարում իր բանակի շարքերում, ընտրում է մոտ 10 հազար հույներ և մակեդոնացիներ, վորոնց հրամայում է ճանապարհվել հայրենիք: Դրա հետ միաժամանակ նա կարգադրում է հավաքագրել Պարսկաստանում 30 հազար յերիտասարդ տղերք, մտցնել բանակի

կազմի մեջ վարժեցնելու համար և անվանում և նրանց «խալ-
գոններ», այսինքն՝ «հետնորդներ»:

Այդ կարգադրություններն առաջացնում են համարյա բա-
ցարձակ խոսվություն ամբողջ մակեդոնական զորքի մեջ: Տի-
գրիսի ավին գանվող Ուրիս քաղաքում զորքերի բոլոր մակեդո-
նական մասերը հայտարարում են, վոր չեն ցանկանում հնա-
դանգվիլ պարսիկներին և նույնպես գնում են հայրենիք: Այլը-
սանդրն արասանում և տաք ճառ, վորի մեջ հայտարարում և,
վոր նրանք կարող են հեռանալ և ձգել իրենց զորավարին ոտար
ժողովրդի մեջ և վոր այսուհետև նա պարսիկների հրամանատարն
և լինելու: Բայց մակեդոնական ղինվորները խորհեցին և չցան-
կացան հրաժարվիլ իրենց հրամանատարից, վորն այնքան հա-
ջողություններ և նյութական բարիքներ և ավել նրանց: Կայա-
նում և հաշտություն, վորը տոնվում և փառահեղ խնճուղքով և
խաղերով: 10 հազար փետրաններ շարժվում են դեպի Մակե-
դոնիա և Հունաստան՝ Կրատերոսի հրամանատարության ներքո,
ժանրաբեռնված մեծ ավազով, իսկ այստեղից Ալեքսանդրի տե-
ղակալ Անտիպատրոսն ստիպված եր թարմ ուժեր ուղարկելու:

Ցանկանալով ստեղծել խառը մակեդոնական-պարսկական
ազնվականություն, Ալեքսանդրը սարքում և մի շարք ամուսնու-
թյուններ մակեդոնական բանակի հրամանատարների և ազնվա-
տոն՝ պարսկուհիների մեջ: Ինքը՝ թագավորը և նրա ամենամոտիկ
բարեկամ Գեթեստիոնեսն ամուսնանում են Դարեն 3-րդի յերկու
աղջիկների հետ, մյուսները՝ իշխանուհիների կամ ազնիվ ծա-
ղուհի ունեցող կանանց հետ:

Իր կյանքի վերջին ամիսներում Ալեքսանդրը շատ մեծ
ուշադրություն և հատկացնում Տիգրիսի և Յեփրատի վրա գետային
նավատորմ կազմակերպելուն՝ մի կողմից և մյուս կողմից ել Պարսից
ծովածոցում և Կարմիր ծովում ծովային նավատորմ հիմնելուն:
Նա հրավիրում և Բարեկաստան ամենափորձված նավազնացներ
Փյունիկիյի և Փոքր Ասիայի ափերից և դնում և նրանց իր
ծովապետների հրամանատարության ներքո՝ Նեարքոսի գլխա-
վորությամբ: Տիգրիսի գետաբերանի մոտ, Պարսից ծովածոցի
հյուսիսային ափին շինվում և սարքավորվում և Սարակես քա-
ղաքն ու նավահանգիստը: Ալեքսանդր Մակեդոնացու հանկար-
ծական մահը 323 թվին Բաբելոնում ընդհատում և նրա գործու-
նեյությունը:

արշավանքի յեղնելու: Հուլյն-մակեդոնական զինվորների վաղուց ամբարված զժգոհությունը դուրս պտտիկեց: Չնայելով Ալեքսանդրի հորդորներին, զորքը չէր ցանկանում առաջ շարժվել և նույնիսկ այնպիսի հրամանատարներ, ինչպես Յենն ևր, խորհուրդ ելին տալիս թագավորին վերադառնալ: Ալեքսանդրը հայտարարում և վերագառնալու մասին: Վերադարձն Ալեքսանդրի զժվարագույն արշավանքներից մեկն ևր, վորի ընթացքում զորքի մի մասը լողում ևր գետերով, իսկ մյուս մասը գնում ևր ցամաքային ճանապարհով՝ երիթրեյական ծովի ափով զեպի Պարսկաստան: Ինդոսով լողալու հետ միաժամանակ ակդի ելին ունենում մի շարք կռիվներ և հիմնվում ևն ամբություններ:

Ամենամեծ աշխատանք յերկիրը տիրելու և ամրացնելու մեջ կատարվում և Ինդոսի զեղտաջուր: Այնտեղ շինվում և սաստիկ ամրացնում ևն Պատտալի հին կենտրոնը, վորտեղ կառուցում ևն նավահանգիստ, նավաշինարաններ, զինանոց: Բաղաքը դարձնում ևն ուղմական և առևտրական բաղա: Իր ծովապետ Նեարքոսին Ալեքսանդրը հանձնարարում և նախատորմը տանել ովկիանոսով Պարսից ծովածոցը և պարզել անմիջական ծովային հարաբերությունների հնարավորությունը Միջագետքի և Հնդկաստանի մեջ: Ինքը՝ Ալեքսանդրը ստակալի զրկանքների պայմաններում տանում և զորքը Հեղրոպիայի (այժմյան Բելուջիստանը) միջով և ապա ովկիանոսի ափով զեպի՝ Միջագետք:

Ալեքսանդրը և նրա ծովապետ Նեարքոսը կատարում ևն իրենց ինզիրը և հաջողությամբ հասնում ևն իրենց նպատակին: Վերագառնալով Հնդկաստանից Բարելաստան՝ Ալեքսանդրը յեռանդով զբաղվում և պետությունը կառավարելու գործով:

Գլխատում և պարզեցատարում և փոխարքաներին, կազմում և արշավանքների հանրագումարը, հայտարարում և զորքին, վոր ինքը կվճարի արշավանքին մասնակցողների բոլորի փոխարեն: Այսպիսով ծախվում և 20 հազար տաղանդ (մոտ 30 միլիոն ոտբլի): Շուտով Ալեքսանդրը նորից «գտոմն» և կատարում իր բանակի շարքերում, ընտրում և մոտ 10 հազար հուլյներ և մակեդոնացիներ, վորոնց հրամայում և ճանապարհվել հայրենիք: Դրա հետ միաժամանակ նա կարգադրում և հավաքագրել Պարսկաստանում 30 հազար յերիտասարդ տղերք, մացնել բանակի

կազմի մեջ վարժեցնելու համար և անվանում և նրանց «եպի-
գոններ», այսինքն՝ «հետնորդներ»:

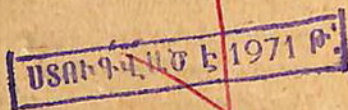
Այդ կարգադրութուններն առաջացնում են համարյա բա-
ցարձակ խռովութուն ամբողջ մակեդոնական զորքի մեջ: Տի-
գրիսի ափին գտնվող Ուփիս քաղաքում զորքերի բոլոր մակեդո-
նական մասերը հայտարարում են, վոր չեն ցանկանում հնա-
զանգվիլ պարսիկներին և նույնպես գնում են հայրենիք: Ալեք-
սանդրն արտասանում և տաք ճառ, վորի մեջ հայտարարում և,
վոր նրանք կարող են հեռանալ և ձգել իրենց զորավարին ստար
ժողովրդի մեջ և վոր այսուհետև նա պարսիկների հրամանատարն
և լինելու: Բայց մակեդոնական զինվորները խորհեցին և չցան-
կացան հրաժարվիլ իրենց հրամանատարից, վորն այնքան հա-
ջողութուններ և նյութական բարիքներ և ավել նրանց: Կայա-
նում և հաշտութուն, վորը տոնվում և փառահեղ խնձույքով և
խաղերով: 10 հազար վետերաններ շարժվում են դեպի Մակե-
դոնիա և Հունաստան՝ Կրատերոսի հրամանատարության ներքո,
ժանրարեռնված մեծ ավաբով, իսկ այստեղից Ալեքսանդրի տե-
ղակալ Անտիպատրոսն ստիպված եր թարմ ուժեր ուղարկելու:

Յանկանալով ստեղծել խառը մակեդոնական-պարսկական
ազնվականութուն, Ալեքսանդրը սարքում և մի շարք ամուսնու-
թյուններ մակեդոնական բանակի հրամանատարների և ազնվա-
տոն՝ պարսկուհիների մեջ: Ինքը՝ թագավորը և նրա ամենամոտիկ
բարեկամ Գեթեստիոնեսն ամուսնանում են Դարեհ 3-րդի յերկու-
աղջիկների հետ, մյուսները՝ իշխանուհիների կամ ազնիվ ծա-
ղուհի ունեցող կանանց հետ:

Իր կյանքի վերջին ամիսներում Ալեքսանդրը շատ մեծ
ուշադրութուն և հատկացնում Տիգրիսի և Յեփրատի վրա գետային
նավատորմ կազմակերպելուն՝ մի կողմից և մյուս կողմից ել Պարսից
ձովածոցում և Կարմիր ձովում ձովային նավատորմ հիմնելուն:
Նա հրավիրում և Բարելաստան ամենափորձված նավադնացիներ
Փյունիկիյի և Փոքր Ասիայի ափերից և գնում և նրանց իր
ձովապետների հրամանատարության ներքո՝ Նեաբքոսի գլխա-
վորությամբ: Տիգրիսի գետաբերանի մոտ, Պարսից ձովածոցի
հյուսիսային ափին շինվում և սարքավորվում և Խարակես քա-
ղաքն ու նավահանգիստը: Ալեքսանդր Մակեդոնացու հանկար-
ծական մահը 323 թվին Բաբելոնում ընդհատում և նրա գործու-
նեցութունը:

* * *

Արեքսանդր Մակեդոնացու անվան հետ կապված և անտիկ աշխարհի պատմութեան մեջ նոր փուլի յերևան գալը: Մտրկատիրական հարաբերութեաննրի խոր ճգնաժամը Հունաստանում առաջագրելի էր հունական կոլոնիստների մեջ ձգտում՝ դիմելու դեպի Արևելք, պարսից պետութեան խորքերը: Հունաստանը և Պարսկաստանը կարծես սպասում էին բազմակամայի ուժեղ ցնցման նրա համար, վոր սոցիալական-տնտեսական, քաղաքական և կուլտուրական փոխադրելութեան պրոցեսն ավելի արագ թափով ընթանա: Այս տեսակ ցնցում հանդիսացավ մակեդոնական ռազմական պետութեանը, վորի գլուխ կանգնած էր մի անձնավորութեան, վորն ուներ հանձարի բոլոր նշանները, վորը հաղթողից այն ժամանակի պատմական անցքերին իրանատուկ թափ:

[1n.584]

9766 1 n. 204.

2

A $\frac{1}{67312}$